До Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ВІДГУК
офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Романа МОВЧАНА
на дисертацію Марини КРОТ
«Колабораційна діяльність: соціальна обумовленість, склад кримінального правопорушення та караність»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження виглядає очевидною (на жаль для сучасної України) з огляду на наступне.

Одним із численних негативних наслідків здійсненого у 2022 р. відкритого нападу російської федерації (далі – рф) на Україну та окупації значної частини її території став цілком природний у таких умовах сплеск кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Красномовніше за інше справедливість цієї тези підтверджують офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора: якщо в передуючі широкомасштабному вторгненню 2020 та 2021 рр. у нашій державі було обліковано «лише» 414 та 520 кримінальних правопорушень досліджуваної групи, відповідно, то вже у 2022 р. такий показник склав 17 422, у 2023 р. – 6 270, в 2024 р. – 5 998, а в 2025 р. – 5 404 випадків, відповідно. Разом з тим, якщо проаналізувати наведені показники дещо глибше, то можна помітити, що за три останніх воєнних роки з-поміж деліктів розглядуваної категорії стабільним «лідером» (причому з великим запасом) за усіма ключовими кількісними показниками залишається передбачена ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) колабораційна діяльність.

Так, у 2023 р. за вказаною статтею було відкрито 3 207 кримінальних проваджень, підозру вручено 1 305 особам, 984 справи направлено до суду, що у відсотковому співвідношенні склало понад половину (51,1 %, 57,3 % та 58,8 %, відповідно) від аналогічних кількісних параметрів усіх кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Попри деяку тенденцію до зниження, стабільно високими ці індикатори залишились і в 2024 та 2025 рр. (подібні статистичні дані наводяться і на сторінках рецензованої дисертації (с. 39–41)).

Зважаючи на те, що явище колабораціонізму почало існувати в Україні ще з 2014 р., автор цих рядків загалом вітав прийняте вже в умовах широкомасштабного вторгнення (3 березня 2022 р.) довгоочікуване (мабуть, все ж запізніле) рішення парламенту про доповнення КК згаданою вище окремою ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». У той же час необхідно враховувати, що покладена на народних депутатів України місія щодо конструювання принаймні більш-менш досконалої норми про колабораціонізм навіть у звичайний, мирний час, *a priori* виглядала вельми непростою. Ця обставина пояснюється трьома головними чинниками: 1) по-перше, відсутністю фактично будь-якого історичного та іноземного досвіду кримінально-правової протидії колаборантству, через що у вітчизняних парламентаріїв були відсутні належні орієнтири щодо побудови відповідної проєктованої на той час заборони (про це також згадується здобувачкою); 2) по-друге, складністю (за словами окремих дослідників – «пекельною» складністю) феномену «колабораціонізму». Крім того (по-третє), майже одразу після появи у системі Особливої частини КК норми про колаборaційну діяльність українські науковці ледь не в унісон почали звертати увагу на поспішність, з якою приймались аналізовані законодавчі зміни. Мова йде про те, що хоча відповідний законопроєкт (№ 5144) був зареєстрований ще рівно за рік до початку великої війни – 24 лютого 2021 р., фактичне його обговорення у стінах парламенту розпочалося лише 2 березня

2022 р., а вже наступного дня (3 березня) він був ухвалений як Закон № 2108-IX. Вочевидь саме перераховані обставини у своїй сукупності і виступили основними детермінантами тих численних недоліків чинної ст. 111-1 КК, неминучим негативним наслідком наявності яких стало те, що процес застосування досліджуваної кримінально-правової новели характеризується неабиякою суперечливістю і наявністю великої кількості помилок, виникненням низки складних кваліфікаційних питань, переконливі відповіді на які, попри зусилля правничої спільноти, зокрема написання і захист вже декількох присвячених відповідній проблематиці дисертаційних досліджень, не отримані і нині, коли з часу появи цієї законодавчої новели минуло вже понад чотири роки.

Суголосно з цього приводу висловлюється і здобувачка, яка, відзначаючи та віддаючи належне внеску своїх попередників, разом з тим резонно підкреслює, що «проблематика колабораційної діяльності не вичерпується наявними на теперішній час теоретичними напрацюваннями, що зумовлено … наявністю значної кількості дискусійних питань щодо кваліфікації окремих форм колабораційної діяльності та її відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, потребою подолання існуючої конкуренції суміжних норм, динамічним розвитком судової практики, необхідністю пошуку шляхів подальшого удосконалення чинного законодавства у цій сфері, у т. ч. з урахуванням досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за аналогічні діяння у зарубіжних країнах, важливістю з’ясування комплексу чинників, які дозволяють розкрити соціальну сутність досліджуваного явища задля розробки ефективного механізму кримінально-правового реагування на різні його прояви» (с. 19).

У своїй сукупності викладені обставини свідчать про те, що підняті в роботі Марини Крот питання у правовій науці розкриті недостатньо, у зв’язку з чим звернення до них є своєчасним, а тематика рецензованого дисертаційного

дослідження, за результатами виконання якого і мала б бути усунута зазначена в попередніх абзацах прогалина, – актуальною.

Визначаючи ***новизну представлених наукових результатів,*** насамперед зауважу, що дисертація пані Марини є одним із перших дисертаційних досліджень, присвячених проблематиці кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність, в якому на основі комплексного дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність, її ґенези та еволюції, вивчення зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за співпрацю з ворогом, а також кримінально-правового аналізу складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, сформульовано нові наукові положення, висновки та пропозиції з удосконалення законодавства та практики його застосування, а також розвинуто існуючі доктринальні підходи до розуміння та застосування відповідних кримінально-правових заборон.

Здобувачкою запропоновано низку нових положень, висновків і пропозицій, які виносяться на захист. Зокрема, до наведених у дисертації положень, які характеризуються (повністю або частково) новизною і достатньою мірою аргументовані авторкою, є підстави віднести положення про / про те, що:

– недоцільність зниження віку притягнення до кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність до 14-ти років (с. 24, 156, 174–175);

– необхідність нормативного закріплення спеціальних підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність (с. 25);

– сьогодні не лише зарубіжний досвід становить інтерес для України, а й український досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність є цінним для країн світу (с. 52, 196);

– законодавчі обмеження прав і свобод людини у зв’язку з установленням кримінальної відповідальності за колаборaціонізм ґрунтуються на конституційних нормах, відповідають національним інтересам щодо захисту

суверенітету й територіальної цілісності, а також не суперечать основним критеріям правомірності правообмежень (с. 53);

– підвищена небезпечність колабораціонізму насамперед визначається важливістю та масштабами заподіяння шкоди об’єкту посягання, яким є суспільні відносини у стратегічно важливих сферах, що робить кримінально-правові засоби єдино ефективними для захисту такого об’єкта охорони (с. 54);

– формулювання диспозиції ч. 2 ст. 111-1 КК у чинній редакції створює ризик надмірної криміналізації діянь, оскільки формально поширює дію цієї норми на осіб, які здійснюють в незаконних органах влади суто професійні, технічні, гуманітарні або життєзабезпечувальні функції, які за своєю суттю не здатні заподіювати шкоду національній безпеці України (с. 82, 147, 201–202);

– місцем вчинення колабораційної діяльності може бути як тимчасово окупована територія (далі – ТОТ), так і територія, яка підконтрольна Україні (с. 104);

– родовим об’єктом колабораційної діяльності є суспільні відносини у сфері охорони основ національної безпеки України, зміст яких полягає у забезпеченні захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від загроз, пов’язаних із співпрацею з ворогом (с. 146, 196);

– факт наявності правомочностей володіння або користування щодо переданих матеріальних ресурсів не є визначальним при відмежування складів злочинів, передбачених ч. 4 ст. 111-1 та ст. 111-2 КК (с. 182);

– публічність не може встановлюватися лише за формальними критеріями (кількісною характеристикою аудиторії), а повинна оцінюватися з урахуванням конкретних обставин вчинення діяння (с. 147, 197);

– освітню діяльність рядових викладачів, не пов’язану із впровадженням освітніх стандартів держави-окупанта в закладах освіти на ТОТ, необхідно розглядати виключно як реалізацію відповідних стандартів, що не утворює

складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК (с. 148);

– факт участі у голосуванні на незаконних виборах чи референдумі не може розглядатися в контексті ч. 5 ст. 111-1 КК (с. 150);

– обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони для всіх форм колабораційної діяльності є вина у формі умислу, який може бути як прямим, так і непрямим (с. 176, 201);

– ч. 2 ст. 260 та ч. 7 ст. 111-1 КК співвідносяться як загальна та спеціальна норма (остання застосовується у разі участі в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на ТОТ).

З неабиякою цікавістю сприймається і наведена у дисертації інформація про / про те, що:

– у законодавстві більшості держав не передбачено самостійного складу колабораціонізму, а діяння, які полягають у співпраці з ворогом, охоплюються нормами про державну зраду чи інші посягання на безпеку держави (с. 52);

– реальний рівень поширеності колабораційної діяльності є значно вищим за відображений в офіційній статистиці, що пояснюється ретельним маскуванням колаборантами вчинення суспільно небезпечних діянь, незацікавленістю обох сторін співпраці у розголошенні відомостей про їх взаємодію, складністю виявлення ознак такого кримінального правопорушення та збирання доказів на цих територіях тощо (с. 54);

– мотиви вчинення колабораційної діяльності можуть бути як антидержавницькими, так і корисливими, особистими, побутовими тощо. З'ясування того, що саме спонукало особу до співпраці – егоїзм, ідеологія чи соціальний тиск, насамперед є необхідним для індивідуалізації відповідальності та розробки стратегій запобігання подібним правопорушенням (с. 176, 200–201);

– склад злочину, передбачений ч. 7 ст. 111-1 КК (у частині участі у відповідних незаконних формуваннях), варто розглядати як триваючу діяльність, яка включає не лише факт вступу (зарахування до штату), а й безпосереднє

виконання функцій формування (патрулювання, обстріли, наступальні операції тощо) (с. 139, 151–152).

Надзвичайно цікавими і перспективними виглядають також наукові ідеї авторки рецензованої роботи з приводу:

– охоплення ч. 1 ст. 111-1 КК будь-яких публічних закликів до підтримки рішень або дій держави-агресора, її збройних формувань або окупаційної адміністрації, а також до співпраці з ними, у зв'язку чим, з метою подолання існуючої конкуренції суміжних спеціальних норм, пані Мариною запропоновано виключити з диспозиції ч. 5 цієї статті вказівку на публічні заклики до проведення незаконних виборів та референдумів на ТОТ (с. 23, 119–120);

– того, що для притягнення до кримінальної відповідальності за участь в організації та проведенні незаконних виборів на ТОТ (ч. 5 ст. 111-1 КК) має значення не сам факт фізичної присутності на дільниці, а характер і зміст вчинюваних дій, їх спрямованість на забезпечення проведення незаконних виборів або референдуму (с. 117–118);

– закріплення на законодавчому рівні положення про те, що провадження господарської діяльності, спрямованої виключно на забезпечення базових потреб життєдіяльності населення на ТОТ, не повинно тягнути за собою кримінальну відповідальність (с. 149);

– викладення диспозиції ч. 7 ст. 111-1 КК у такій редакції: «Зайняття громадянином України посади, безпосередньо пов'язаної із реалізацією функцій незаконних судових чи правоохоронних органів…» (с. 151, 202).

У дисертації наводиться й чимало інших цікавих та слушних наукових положень, ідей, висновків.

Наукова обґрунтованість результатів, представлених у дисертації, забезпечується широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази (всього 394 джерел), веденням коректної полеміки, використанням низки різноманітних методів пізнання, вдало підібраних з урахуванням предмета

дисертаційного дослідження (с. 21–22), а також добре продуманою логікою викладення матеріалу. У цьому контексті вважаю за доречне ще раз звернути увагу на ту кількість джерел, які були використані здобувачкою при написанні рецензованого дослідження – це 394 різноманітних праць (!!!). На жаль для сучасної науки (зокрема і для кримінально-правової), подібна вельми серйозна джерельна база сьогодні не завжди зустрічається не лише в дисертаціях на здобуття ступеня доктора філософії (раніше – кандидата наук), а й навіть на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертанткою, також обумовлюється і вагомою нормативно-правовою та емпіричною базами дослідження. Принагідно варто підкреслити, що пані Марина не обмежується банальною вказівкою на те, що «емпіричне підґрунтя дисертації складають… » (с. 28), а замість цього активно послуговується знайденими матеріалами судової практики, зокрема і сформованої Верховним Судом, під час написання роботи, за допомогою чого часто підкріплюється авторська позиція з того чи іншого питання (с. 73–74, 77–78, 83–84, 87, 89–90, 94–97, 99, 106–107, 111, 113, 118, 120, 123–125, 128, 134–135, 139, 142, 145–146, 173–174 тощо).

Не можу не відмітити і безсумнівне практичне значення результатів представленої на рецензування кваліфікаційної роботи, яке полягає в тому, що наведені у дисертації висновки та рекомендації можуть бути використані:

1) у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та інші кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України;

2) у правотворчості – під час формулювання пропозицій з удосконалення положень ст. 111-1 КК та інших статей розділу І Особливої частини КК;

3) у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування ст. 111-1 КК та суміжних кримінальних правопорушень;

4) у навчальному процесі – під час підготовки відповідних підрозділів підручників, навчально-методичних матеріалів з Особливої частини кримінального права, науково-практичних коментарів до КК, а також у науковій роботі студентів та аспірантів (с. 25).

Наукове дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінки, з них: основний текст – 191 сторінка, список використаних джерел (394 найменування) – 44 сторінки, додатки – 2 сторінки. Характеризуючи описану структуру дисертації, варто відмітити те, що вона є добре продуманою і максимально враховує та в підсумку дозволяє виконати поставлені здобувачкою прагматичні завдання рецензованого дослідження.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення та висновки, які сформульовані в дисертації, відображено в 6-ти наукових публікаціях, серед яких 3 – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 3 – у збірниках конференцій, круглих столів, форумі. У публікаціях відображені всі структурні частини дисертації.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, які містяться у науковій праці, загалом характеризуються аргументованістю і послідовністю.

У дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності (плагіату, фабрикації, фальсифікації).

Водночас добре відомо, що оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їхньої достовірності і новизни повинна бути об’єктивною та

відбивати не лише позитивні, а й негативні сторони праці. Зокрема, ознайомлення з кваліфікаційною науковою роботою пані Марини Крот дозволяє висловити ***окремі побажання і критичні судження*** щодо неї.

1. Розпочну із зауважень, так би мовити, методологічного характеру.

По-перше, хотів би звернути увагу на те, що, формулюючи назву дисертаційного дослідження (як і його предмет, який резонно корелюється з назвою роботою), здобувачка вказала в ній не лише на соціальну обумовленість та склад кримінального правопорушення «колабораційна діяльність», але й на караність відповідних діянь. Здавалося б, що цей факт мав би релевантним чином вплинути і на структуру роботи. Водночас, вже ознайомлюючись із планом дисертації, можна помітити, що «караність» не фігурує у жодній з передбачених ним структурних частин роботи. Також про «караність» взагалі не згадується ні:

– в меті дисертаційного дослідження, яка була задекларована як *«науково-правова характеристика підстави кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, соціальна обумовленість цієї норми, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства і практики його застосування»* (с. 20). До речі, вважаю, що термін «науково-правова» характеристика не є найбільш вдалим;

– ні, що найдивніше (з урахуванням назви дисертації), навіть у завданнях роботи (с. 20–21).

Врешті-решт караність колабораційної діяльності фактично не розглядається і в «тілі» роботи.

Враховуючи зазначені обставини, вважаю, що здобувачці:

а) або взагалі не потрібно було згадувати про «караність» у назві (відповідно, і в предметі) дисертації (я схиляюся саме до цього варіанту);

б) або релевантним чином відбити це у плані, меті та завданнях дисертаційного дослідження, а в подальшому – належним чином висвітлити це питання в основному тексті роботи.

По-друге, у вступі до дисертації здобувачка структуровано описує практичне значення отриманих нею результатів (с. 25). У жодному разі не заперечуючи і не ставлячи під сумнів того очевидного факту, що сформульовані у роботі теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані і *в науково-дослідній сфері, і в правотворчості та правозастосовній діяльності*, і *в навчальному процесі*, водночас переконаний, що найкращим підтвердженням можливості використання результатів рецензованого дослідження у всіх названих пані Мариною сферах та видах діяльності мали б стати відповідні акти впровадження, яких зроблено не було (принаймні у тексті дисертації про це не згадується).

По-третє, у назві підрозділу 1.2 вочевидь доречніше було б вказати не просто на «зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність» (план, с. 41), а на досвід ***«регламентації*** кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність» – зворот, який у тексті роботи перманентно використовує і сама дисертантка (с. 2, 19, 22, 47, 52).

2. Далі висловлю деякі зауваги, які стосуються здійсненого в розділі 1 дослідження соціальної обумовленості криміналізації (хоч вживання такого терміну в цьому контексті і є доволі умовним) колаборaційної діяльності та іноземного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за ці діяння.

По-перше, аналізуючи соціальну обумовленість криміналізації колаборaційної діяльності, авторка виділяє такі її обставини: 1) суспільні; 2) нормативно-правові; 3) інституційні; 4) кримінологічні (с. 29). Коментуючи пропонований підхід, варто зауважити, що в кримінально-правовій науці існують різні підходи як щодо назв відповідних факторів («підстави», «приводи», «обставини», «чинники», власне, «фактори»), так і щодо їхньої класифікації та змістовної наповнюваності. Водночас уважаю, що головним є не те, якою назвою оперує дослідник, а те, щоб підтримана/запропонована ним система відображала всі основні чинники, які мають враховуватися при вирішенні питання про

соціальну обумовленість тієї чи іншої кримінально-правової норми. Зважаючи на це, вимушений констатувати, що запропонована пані Мариною система таким визначальним вимогам, як на мене, відповідає не в повній мірі, адже:

а) з одного боку, вона не включає в себе такі засадничі і загалом загальновизнані обставини (для мене звичніше – «принципи») криміналізації, які до того ж неабияк актуальні саме в контексті досліджуваних діянь, як «відсутність прогалин у законі і ненадмірності заборони», «визначеності та єдності термінології», «процесуальної здійсненності переслідування» тощо;

б) а, з іншого, – передбачає наявність, наприклад, так званих інституційних обставин, які просто характеризують систему державних органів та їх функції у сфері забезпечення національної безпеки і, виходить, майже не пов’язані з соціальною обумовленістю криміналізації діяння. Для підтвердження сумнівності відповідного підходу наведу висловлювання здобувачки з приводу того, що *«у межах однієї роботи неможливо перерахувати всі нормативно-правові акти з цього питання та докладно описати їх положення»* (с. 35). Як на мене, жодної потреби у такому перерахуванні і немає; натомість пані Марині варто було з’ясувати лише одне – чи не суперечить доповнення КК ст. 111-1 якомусь із цих актів (системно-правова несуперечливість).

По-друге, переконаний, що, аналізуючи релевантний іноземний досвід регламентації кримінальної відповідальності за колабораціонізм, здобувачка **обов’язково** мала б вивчити та врахувати і відповідний досвід трьох країн:

1) Італії, у КК якої передбачено відповідальність за: а) дії громадян Італії або іноземців, які проживають на території держави, котрі під час війни та поза випадками, зазначеними у ст. 248, торгують, навіть опосередковано, з підданими ворожої держави, де б вони не проживали, або з іншими особами, які проживають на території ворожої держави (ст. 250 «Торгівля з ворогом»); б) постачання, навіть опосередковане, ворожій державі провізії чи інших товарів, які можуть бути використані на шкоду Італійській державі. При цьому (подібно

до ст. 111-2 КК України) це положення не поширюється на іноземців, які вчиняють злочин за кордоном (ст. 248 «Постачання ворогу припасів»). На мою думку, запровадження подібної (-их) норми (-м) є конче необхідним для сучасної України, адже такий крок дозволить чітко зрозуміти, як мають кваліфікуватися дії осіб, які, перебуваючи на території, підконтрольній українській владі, здійснюють господарську співпрацю з реципієнтами ворожої держави, зокрема, і юридичними особами приватного права рф;

2) подібний досвід Туреччини, в якій кримінально караним також визнається: а) будь-яка, тобто пряма чи опосередкована (тут на думку відразу спадають нині активно використовувані українськими «ділками» схеми «перерваного транзиту»), оплатна чи безоплатна поставка майна в країну, яка перебуває у стані війни з Туреччиною. Водночас турецький законодавець зробив уточнення, що йдеться про постачання товарів, яке може бути використано на шкоду Туреччині; б) здійснення різноманітних виплат на користь ворожої сторони; в) торгівельна діяльність з громадянами ворожої країни або іншими особами, які проживають на території ворожої країни, що може завдати шкоду Туреччині, або посилити військову міць ворожої країни (частини 1–3 ст. 306 КК Туреччини);

3) Чехії, ст. 319 КК якої передбачено відповідальність саме за колабораційну діяльність («Колабораціонізм»). Враховуючи те, що норма про колабораційну діяльність для європейських країн є рідкістю, що визнає і сама здобувачка, навряд чи виправдано дозволяти собі розкіш ігнорувати досвід однієї з тих країн, кримінальному законодавству якої така норма все ж відома.

3. Далі.

У рецензованій кваліфікаційній науковій праці було виділено два окремі розділи 2 і 3, у межах яких аналізуються об’єктивні та суб’єктивні ознаки колабораційної діяльності, а також спеціальний підрозділ 4.1, цілком присвячений проблемним питанням відмежування колабораційної діяльності від

суміжних кримінальних правопорушень. Водночас вимушений констатувати, що, навіть попри таку структуру, при ознайомленні з текстом роботи я, з одного боку, так і не знайшов відповіді на низку злободенних питань, пов'язаних із відмежуванням кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, від суміжних деліктів, а, з іншого, – відповіді на деякі з таких питань є не досить переконливими. Про що ж йде мова?

По-перше, на с. 111–112 дисертантка наводить дві принципово різні постанови ВС щодо (-не)можливості кваліфікації за ч. 5 ст. 111-1 КК дій осіб, які на ТОТ обіймають посади очільників (заступників) незаконних «державних» або «комунальних» («муніципальних») підприємств, установ, організацій (не органів влади). Та разом з тим авторка уникає висловлювання своєї позиції з приводу цього справді вельми непростого та неоднаково вирішування на практиці питання.

По-друге, на с. 183 зазначається, що склад злочину, передбачений ч. 3 ст. 114-2 КК, містить схожі ознаки з ч. 6 ст. 111-1 КК, якою передбачено кримінальну відповідальність за інформаційне колаборантство. Частково погоджуючись із цим твердженням, водночас зауважу, що на практиці найбільш актуальним є питання відмежування складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 114-2 КК, від складу, передбаченого не ч. 6, а ч. 7 ст. 111-1 КК, за якою, як відмічає сама пані Марина, «достатньо часто як надання допомоги у веденні бойових дій кваліфікуються випадки надання представнику держави-агресора військово значущих відомостей» (с. 141–142) – діяння, які перманентно отримують кримінально-правову оцінку і за ч. 3 ст. 114-2 КК (паралельно ще й за ст. 111 КК). Тому вважаю, що здобувачці варто було сфокусуватися саме на вирішенні цієї надзвичайно складної правозастосовної проблеми.

По-третє, на с. 182 пані Марина слушно зазначає, що ч. 4 ст. 111-1 КК насправді (всупереч позиції деяких дослідників та окремим прикладам із судової практики) не містить положень про те, що матеріальні ресурси передаються їх

власником, а тому факт наявності правомочностей володіння або користування щодо переданих матеріальних ресурсів не є визначальним при відмежуванні складів злочинів, передбачених ч. 4 ст. 111-1 та ст. 111-2 КК. Водночас вже далі здобувачка зауважує, що різниця в цих складах є **в переліку діянь,** так як ст. 111-2 КК, крім *передачі* матеріальних ресурсів, містить ще й їх *збір* та/або *підготовку.* Оцінюючи наведений підхід, вважаю за доречне зробити такі застереження:

а) згадування у ч. 4 ст. 111-1 КК тільки про передачу матеріальних ресурсів не виключає інкримінування порушення цієї норми і у випадках вчинення підготовчих (щодо передачі) дій – збирання і підготовки матеріальних ресурсів (кваліфікація вчиненого у таких випадках, щоправда, потребує додаткового покликання на ч. 1 ст. 14 КК);

б) висуваючи цитоване твердження, пані Марина вкотре уникає відповіді на найскладніше питання – як необхідно кваліфікувати відмічену неї саме «передачу матеріальних ресурсів» ворогу, яка одночасно підпадає під ознаки обох розглядуваних складів кримінальних правопорушень?

Сподіваюсь, що свої чіткі відповіді з приводу згаданих питань та зауважень здобувачка надасть під час публічного захисту дисертації.

До речі, читаючи текст рецензованої кваліфікаційної наукової праці, можна зустріти і інші випадки, коли здобувачка некритично наводить (відтворює) окремі позиції інших дослідників щодо того чи іншого питання, однак при цьому не робить головного – не висловлює своє бачення щодо вирішення відповідної проблеми.

Так, на с. 141 пані Марина зазначає: *«Стосовно надання незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на ТОТ, та/або збройним формуванням держави-агресора допомоги у веденні бойових дій у науці існують різні підходи з точки зору ступеня деталізації цього визначення. Так,* ***одні фахівці*** *вважають, що така допомога може полягати у наданні інформації*

щодо пересування військової техніки, полегшенні чи створенні умов для ведення більш ефективних бойових дій незаконними збройними чи воєнізованими формуваннями, ускладненні, унеможливленні чи зниженні ефективності бойових дій ЗСУ. ***Інші дослідники*** *формулюють визначення надання допомоги у веденні бойових дій більш узагальнено, розуміючи під ним вчинення будь-якого діяння (не виключено, що допомога може полягати і в бездіяльності), яке позитивно впливає на ведення бойових дій незаконними формуваннями».* У такій ситуації логічно було б припустити, що далі дисертантка висловить власну позицію щодо цього складного питання, підтримавши одну з викладених точок зору. Водночас замість цього далі здобувачка просто наводить кілька прикладів дій, які були кваліфіковані за ч. 7 ст. 111-1 КК і… переходить до аналізу ч. 8 ст. 111-1 КК.

Маю сподівання, що під час публічного захисту дисертації пані Марина чітко висловить свою позицію щодо відповідних питань.

4. У тексті дисертації зустрічаються твердження, які або ж суперечать одне одному, або ж загалом є вельми дискусійними.

По-перше, на сторінках рецензованої роботи її авторка неодноразово висловлювала свою думку з приводу того, що суб'єкт колабораційної діяльності є спеціальним, якому, окрім загальних ознак – фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, притаманна додаткова ознака – приналежність до громадянства України (с. 24, 175). Водночас вже на с. 181 здобувачка, розглядаючи питання відмежування колабораційної діяльності від державної зради, зауважує, що якщо за вчинення **державної зради** може бути притягнений до кримінальної відповідальності **лише громадянин України,** то за вчинення **колабораційної діяльності**, за чинної редакції, у певних випадках може притягуватися… **будь-яка особа.** Тож виникає питання: як ці взаємовиключні твердження узгоджуються між собою?

По-друге, на с. 104 авторка рецензованої роботи пише: *«водночас, говорячи про економічний колабораціонізм у вузькому сенсі, слід зосередитися на його*

конкретних формах – організаційно-виробничій (сприяння ворогу у захопленні та налагодженні у своїх інтересах роботи важливих підприємств), логістично-інфраструктурній (силове захоплення заводів, складів, агропідприємств та закладів торгівлі)». Через призму цього висловлювання здобувачки виникає питання: невже захоплення відповідних підприємств справді має визнаватися саме економічним колабораціонізмом? Відверто кажучи, маю серйозні сумніви з цього приводу. А тому сподіваюсь, що пані Марина додатково аргументує свою позицію щодо цього питання під час захисту дисертації.

5. Ну й нарешті про ініційовану дисертанткою ч. 9 ст. 111-1 КК, у якій рекомендується передбачити спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за колаборацію діяльність, виклавши її у такій редакції: *«Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частинами 1–7 цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України»* (с. 193, 202).

Загалом – і про це вже зазначалось у компліментарній частині Відгуку – я підтримую необхідність нормативного закріплення спеціальних підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності за колаборацію діяльність. Водночас, ознайомившись та проаналізувавши текст рекомендованої здобувачкою ч. 9 ст. 111-1 КК, у мене виникло наступне питання: а як можна відвернути заподіяння шкоди інтересам України особою, яка вже вчинила колаборацію діяльність? Наприклад, особа зайняла посаду у певній незаконній структурі на ТОТ, а потім звертається до органів державної влади України з каяттям. Але шкода інтересам України (національній безпеці) вже завдана і її навряд чи можна відвернути. Роз’яснення дисертантки відносно цього питання знову-таки хотілося б почути під час публічного захисту дисертації.

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні

18

наукові результати, отримані здобувачкою, і лише підтверджують складність та багатогранність проблематики, досліджуваної у рецензованій роботі.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація Крот Марини Анатоліївни на тему: «Колабораційна діяльність: соціальна обумовленість, склад кримінального правопорушення та караність» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, за оформленням відповідає вимогам, які затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а також Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 261 (із змінами) та Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), а її авторка – КРОТ Марина Анатоліївна за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктор філософії зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
доктор юридичних наук, професор **Роман Мовчан**

підпис Романа Мовчана
ЗАСВІДЧУЮ
Т.в.о. ученого секретаря університету
Н. Ігр Наталя Ко[illegible]
10. 08 2026р.

Міністерство освіти і науки України
Донецький національний університет
імені Василя Стуса
Ідентифікаційний код 02070803